

odlučuje otisnuti u svijet, učiti od ljudi s ulice i tako upoznaje pjevačicu (Barbaru Stanwick), zaručnicu kriminalca...

Mene dakle osobno više zanimaju mišljenja, intervjui s ljudima koji "žive na rubu", kako dvanaestgodišnjaci postaju šegrti u "radionicama" majstora grafita (i kako se njujorško underground slikarstvo pretvara u renesansni umjetnički mecenat), zašto se seks jeruzalemskih Arapa sa strankinjama bitno razlikuje od židovskoga seksa s istima (o svemu tome vidi zbirku **Sociologija svaki-danšnice**) negoli fraze o stapanjima društvenih koncentričnih krugova i sl. Ali sve donekadavno u našoj (i svjetskoj) je sociologiji prevladavalo uvjerenje da se objašnjenje društvenih zbivanja može dobiti samo ako se apstrahira od društvene zbilje, pa smo na kraju dobili apstrakciju koja nema nikakve veze sa zbiljom, umjetan diskurz koji više nikome ne znači ništa. Kako kaže Latourov moto, treba odbaciti dualizam objašnjenja i pričanja priča. Objašnjenje "klasičara" ne samo da po sebi nije dobro za zdravlje već od njega nužno boli glava.

I sami "novi sociološki klinici" raspravljaju o odnosu prema svojim prethodnicima, "klasičarima". Uzmimo primjer iz "Zavodljivosti zločina" Jacka Katza. Katz raspravlja o Mertonovoj materijalističkoj teoriji zločina. On je naziva "sentimentalnim materijalizmom":

Robby Wideman kao da je mislio na Mertonu kada je svojem bratu rekao: 'Ispravni' ljudi to ne razumiju. Oni misle da dečki hoće ono što imaju 'ispravni'. Ne treba nama kućica u cvijeću, trava oko nje i slično sranje. Mi smo ljudi koji se vole pokazati. Pojaviš se s najboljim autom, najboljom ženskom, piješ najbolje vino. Čuješ da ljudi pričaju o tebi. Čuješ kako cijeli bar utihne kad uđeš. Baciš na šank hrpu novca i kažeš: 'Sve vas častim'... stvoriš nešto ni iz čega.

Ukratko, materijalizam ne objašnjava ono specifično u zločinu, zašto baš Robby a ne Nicky ili obratno, želju da se bude drukčiji, ponos na svoju različitost.

Ali osim 'bottom-up' pristupa, moguće je pisati i 'top-down' diskurzom a da se ne prekine pupčana vrpca sa stvarnim ljudima.

Ali tada "sociologija" opet počinje nalikovati klasičnome diskurzu. Anthony Synnott, primjerice, piše o sociologiji lica, kose i tijela. Riječ je ustvari o posebnoj semiologiji, tj. ikonologiji, sistematizaciji tjelesnih znakova, frizura .... "na tragu" Maussa, Cassirera i Barthesa. Jedino što je Synnott, za razliku od recimo Barthesa, toj problematici posvetio daleko više pažnje.

Time želim reći: all that matters jest je li članak zanimljiv, je li dobro pisan. Hoće li se on zvati sociologija nečega, etnologija, sociografija, etnografija, esejistika, literarna kritika, filozofija, psihologija, roman, pripovijest, novinski izvještaj ili nekako drukčije, hoće li se koristiti intervjuima, citatima, slikama i sličim, potpuno je svejedno. Osim naravno skupini profesionalaca koji čitaju samo po dužnosti i samo ako se nešto zove imenom koji obilježava njihovu struku. Dakle, ocjena: čitati. Po dužnosti, iz interesa, zbog razonode, radi novih spoznaja... ali svakako čitati.

Darko Polšek

CIRCLE - Conseil de l'Europe

PARTICIPATION A LA VIE CULTURELLE EN EUROPE

Tendances, strategies et defis (Table ronde de Moscou - 1991)
La documentation Francaise, 1993, str. 229.

CIRCLE (Cultural Information and Research Liaison in Europe) - mreža istraživačkih i dokumentacijskih centara kulture u državama potpisnicama Europske kulturne konvencije - organizirao je u proljeće 1991. godine u Moskvi međunarodni skup posvećen analizi kulturne potrošnje/potražnje pod nazivom "Sudjelovanje u kulturnom životu u Europi". To je bilo svega koji mjesec prije burnih promjena u bivšem Sov-

jetskom savezu. Domaćin je bio tadašnji Savezni institut za istraživanje umjetnosti, a pokrovitelji i finacijeri Europsko vijeće, UNESCO, Komisija Europske zajednice, Europska fondacija za kulturu i bivše sovjetsko Ministarstvo za kulturu. Za tu priliku posebnom akcijom među članicama CIRCLE-a sakupljeni su osnovni faktografski uvidi u kretanja proteklih dvaju desetljeća koji su omogućili plodnu raspravu predstavnika dvadesetak europskih zemalja, pa je skup označen kao početni korak ka temeljitijem poredbenom izučavanju obilježja kulturnog života suvremene Europe. Sakupljena građa objavljena je bez daljnje obrade još iste godine u publikaciji Centra za kulturna istraživanja u Bonnu (Participation in Cultural Life; Papers Presented to the European Round Table on Cultural Research, Moscow, April 1991, Zentrum für Kulturforschung, AR CULT, vol.8, coll. "Kultur und Wissenschaft", Bonn, September 1991.), ali se posebna grupa eksperata - Rod Fisher, Genevieve Gentil, Augustin Girard, Jean-Michel Guy, Carl-Johan Kleberg i Vladimir Skok - u međuvremenu pozabavila detaljnijom elaboracijom te građe.

To je sada ovaj naknadni izvještaj, objavljen dvije godine kasnije u redakciji Vladimira Skoka iz kanadskog Ministarstva komunikacija i uz asistenciju odgovarajućeg odjela francuskog Ministarstva kulture. Ocijenjeno je, naime, da politički, ekonomski i tehnološki čimbenici koji utječu na postmoderni kulturni život Europe konvergiraju, da se većina zemalja nalazi pred sličnim izazovima te da su produbljene usporedbe moguće i nužne.

Sudjelovanje u kulturnom životu taj izvještaj razmatra s tri gledišta: povijesnog, s osloncem na aktualno stanje kvantitativno iskazanih tendencija, zatim nastojanja javnih vlasti da potaknu sudjelovanje u kulturnom životu, te izazova što ih za kulturnu politiku već sada nagovještaju moguće buduće tendencije.

Taj pokušaj krije u sebi mnoge metodološke zamke, ali i konceptualna ograničenja. Na raznolike načine prikupljeni podaci o kulturnoj dokolici, o ponašanju Europljana,

o "publikama", začuđuju više svojom homogenošću nego različitošću, ali su mogli poslužiti tek za jednu opću sliku društvene evolucije, a ne i za detaljniju usporedbu nacionalnih i etničkih posebnosti. Teškoće usporedbe su i političke a ne samo sociološke naravi, zbog semantičke dvosmislenosti triju ključnih pojmova - Europa, kulturni život, sudjelovanje. Dok se u određenom smislu europskim mogu smatrati podjednako i Kanada i Ukrajina, kulturni život kao termin ne kazuje ništa o nejednakim socijalnim ili geografskim uvjetima, ili pak o odnosu vrijednosti i broja u mogućim pokazateljima, a sudjelovanje se može razumjeti kao pasivna potrošnja i kao ulaganje u kreativnu djelatnost. Nacionalne statistike svjedoče više o predodžbama što ih političar, sociolog ili statističar imaju o kulturi pojedine zemlje, nego o realnoj kulturnoj praksi njenih stanovnika.

Ipak, zajednički nazivnik usporedbe nađen je u hipotetičnoj konstataciji da postoji izrazita korelacija koja povezuje praksu nekih djelatnosti (i njihove modalitete: frekvenciju, okolnosti, intenzitet, društvenost) i neke sociodemografske pokazatelje (dob, spol, naobrazba). Tumačenje takvih korelacija uvažava da su dostupnost kulturnoj djelatnosti i njezino prakticiranje uvjetovani stanjem društva. Jer, kulturna praksa i ukus u kulturnim stvarima nastaju u društvenoj igri, iz nje proizlaze i povratno u njoj sudjeluju. Tako gledajući, sličnost kulturnih ponašanja u Europi može se razumijeti kao jedan od izraza međusobne sličnosti europskih društava, tj. postojanja "nacionalnih društvenih kretanja i struktura. Tada se "sudjelovanje" u kulturnom životu ni ne razlikuje mnogo u zemljama bivšeg Varšavskog pakta od onoga u zemljama Europske ekonomske zajednice. "Nacionalne" razlike postaju "socijalne" razlike evolucijskoga toka ili urbanog razvitka, a praksa kulturnih djelatnosti ostaje posvuda podložna prije svega postojanju ponude kulturnih usluga.

U tom smislu utvrđena su tri glavna tipa europskih kulturnih praksi koje su nazvane "kultura unutar doma", "kultura izlaska" i "kultura identiteta". Svaka se od njih može odrediti glede legitimosti, socijalne i geo-

grafske rasprostranjenosti, pa se kombinacijom tih značajki mogu razlikovati i dominantne konfiguracije: kultura unutar doma je internacionalna i nije distinktivna, kultura izlaska je također internacionalna, ali je konfidencijalna i distinktivna, dok je kultura identiteta također konfidencijalna i distinktivna, ali nije internacionalna. Ta tri tipa kulturnih praksi međusobno se ne isključuju, ali njihova kumulacija nije univerzalna, naprotiv, ostaje posebnom značajkom najkultiviranijih pojedinaca.

Ovo su bile neke od napomena Jean-Michela Guya, autora prvog poglavlja u kojem su pod nazivom **Kulturne prakse u Europi**, prema raspoloživim kvantitativnim pokazateljima, analizirane i prikazane dominantne kulturne navike njenih suvremenih stanovnika. Odmah je uočljiva hegemonija audiovizuelnog - Europljani su žderači videa. Provode mnogo vremena pred televizorom, ponegdje i preko 28 sati tjedno. Sada se televizijske stanice i videoponuda okreću sve više prema ciljanoj publici, tj. većoj programskoj diverzifikaciji. Radio im uspješno odolijeva zahvaljujući prije svega glazbi. Zanimljivi podaci mogu se naći o vrstama glazbe što ih preferiraju pojedine socioprofesionalne ili dobne skupine. Iako je televizija veliki remetitelj tradicionalnih navika, čitanje je začudo još uvijek visoko zastupljeno. Ni nakon tridest godina djelovanja televizije čitateljstvo se ne prestaje širiti, iako je čitanje u nazadovanju, i kod najvećih i kod mladih čitatelja. Ukupno, od tri Europljanina dva još uvijek čitaju knjige. Novine se čitaju više na sjeveru, a magazini na jugu Europe. Među čitateljima novina brojniji su muškarci, a među ovim drugima žene; mlađe generacije čitaju manje. Ali književna djela ostaju i dalje glavnim vektorom nacionalnog identiteta, u svim zemljama Europe kultura čitanja zasnovana je na domaćoj književnosti. Čini se da je to i glavni oslonac svake kulturne različitosti.

Što se tiče druge skupine kulturnih praksi, kulture izlaska, promjene su znakovite. Nekada su kulturu izlaska prakticirali upravo baštinici književne kulture. Danas je, naprotiv, glavno razlikovanje da li se u potrazi za kulturnom dokolicom izlazi iz kuće ili ne, a ne da li se čitaju ili ne čitaju knjige.

Svega jedan Europljanin od troje ide u kazalište, muzeje ili na koncerte. Štoviše, i posjet kinima, nekad najpopularnijoj razonodi, veoma je smanjen, čak postaje elitnim. Ipak, unatoč svemu tome, razvoj kulture unutar doma nije uništio kulturu izlazaka. Zamjećuje se, naprotiv, novo oduševljenje za koncerte, prije svega rock glazbu, ali i za posjet muzejima, dok se uski krug publike scenskih umjetnosti žilavo održava i reproducira. Tu dob nije zamjetna kategorija, ali se stalni posjetitelji značajnije razlikuju po socioprofesionalnim profilima. Porast zanimanja za spomeničku baštinu, za posjet povijesnim spomenicima i arheološkim lokalitetima djelomice se može pripisati i povećanom značenju u turističkoj ponudi.

Kultura identiteta poznata je u kategorijama individualnih i sociokulturnih amaterskih aktivnosti. Među njima dominira sklonost glazbenim instrumentima. Socioprofesionalno ta je djelatnost nedovoljno raspoznatljiva, a u porastu je zastupljenost treće životne dobi. Tu je kulturna funkcija ujedno i socijalna i rekreativna.

Od posebnih kultura, narodne i etničke nigdje se naročito ne njeguju, ali je značajnija pojava među drugim kulturama "mladenačka kultura": mladi nastoje sve više razviti posebnu transnacionalnu kulturu izlazaka i druženja. To mnoge vlade u Europi dovodi u dilemu: kako poticati istodobno kulturnu različitost, mimo svih vrijednosnih sudova, i "visoku" kulturu.

Ta dilema očita je i u prikazu strategija i metoda poticanja kulturnog sudjelovanja, što je sadržaj drugog poglavlja ovog izvještaja. Više autora nastojalo je prikazati najznačajnija iskustva nekolicine zemalja u tom pogledu. Još je premalo izučena i dokumentirana sve očitija tendencija da se potpora centralnih ili nacionalnih vlasti kulturnome sudjelovanju prepusti lokalnim razinama ili samim kulturnim organizmima, na čemu su inače u ime kulturne demokracije inzistirale deklaracijama i međunarodne organizacije. Ako su nacionalne vlasti te preporuke glede kulturnog sudjelovanja dosada premalo uvažavale, promjene u Srednjoj i Istočnoj Europi za dosadašnju kulturnu politiku više

ne pružaju ni ekonomske osnove. A Europsko vijeće ocjenjuje da svojevremeno povećanje državnih izdataka za razvoj kulturne infrastrukture u nekim nacionalnim politikama nije rezultiralo i odgovarajućim povećanjem sudjelovanja u kulturnom životu. Čini se da su mjere poduzimane u svrhu povećanja kulturne ponude u tom smislu ostale bez očekivanog učinka.

Otuda današnja sklonost za kulturnu politiku usredotočenu na povećanje potražnje. Tome, dakle, nije razlog privredna recesija koja je svakako i sa svoje strane pridonijela redukciji javne financijske pomoći kulturnom sektoru. Situacija se promijenila i zbog spoznaje da se dobro finansirane kulturne institucije nisu brinule za nužno povećanje svoga auditorija. Sada moraju dokazati vitalnost i vrijednost svoga djelovanja, ali ne samo kod zastupnika javnog nego i privatnog sektora koji im mogu pružiti pomoć. Drugim riječima, moraju se poput svih poduzeća boriti za opstanak i razvitak.

Polazeći od te temeljne činjenice pisan je i treći dio izvještaja koji govori o budućim usmjerenjima i izazovima za kulturnu politiku. Njegov autor Vladimir Skok koji je i sam iskusio te nove pritiske u društvenim i gospodarskim prilikama Kanade. Njegov je zaključak da europski postmoderni kulturni život ima homogene značajke: mondijalizacija privrede sve više dominira nacionalnim sustavima, pa promjene u Zapadnoj Europi mogu samo poslužiti kao prethodni uviđaj u ono što i druge čeka.

Većina nacionalnih vlasti još nije spremna učiniti nužan iskorak ka proširenju lepeze kulturnih politika usmjerenih potražnji, osobito na lokalnim i regionalnim razinama, na kojima je kulturni život i najviše ugrožen. Ne pokazuju spremnost za takvu javnu politiku koja bi bila kadra prihvatiti i proširenu definiciju kulture, a još manje da već sada vode računa o posljedicama koje će tehnološke promjene neminovno izazvati u kulturnim praksama. Skica te elektroničke imagerije koju je u završnim djelovima izvještaja Skok nabacio ipak je više naznaka mogućeg nego njegovo sustavno promišljanje.

Matko Meštrović

Božena Jokić

PODUZEĆE U PROMJENI

Alinea, Zagreb 1994, 94 str.

Zamislite na trenutak da kao sociolog sudjelujete u istraživačkom projektu čija je krajnja svrha remodeliranje organizacije radi boljih proizvodnih učinaka. Morate na konkretnom slučaju istražiti kakav je utjecaj kulture na ponašanje radnika i rukovodstva i kako se uočeni kulturni obrasci mogu mijenjati u poželjnom smjeru. Od čega ćete krenuti?

Bilo koji pristup odabrali, odmah postajete svjesni nedostatka domaće literature (sociološke, ekonomske i socijalnopsihološke) koja obrađuje problem organizacijske kulture odnosno kulture poduzeća (corporate culture). Ovo je prva knjiga koja se nudi hrvatskom čitatelju posebice iz tog područja i već stoga je nezaobilazan izvor relevantne građe, dosegnutih teorijskih modela i empirijskih podataka.

Autoričin je cilj bio na prikladan način pokazati značenje kulture poduzeća kao organizacijskog i upravljačkog resursa i mogućnosti mijenjanja kulture poduzeća zbog potreba prilagođavanja turbulentnoj okolini modernih poduzeća. Odatle i potreba za suodnošenjem međunarodnog i domaćeg iskustva, teorijskih modela i organizacijske prakse. Po mojoj procjeni, autorica je, bez obzira na određene manjkavosti knjige, svoj osnovni cilj uspješno izvršila.

No, pođimo redom. Odakle zapravo zanimanje za kulturu poduzeća i ispitivanjem njena utjecaja na proizvodne i upravljačke strane organizacije? Klasična organizacijska teorija (normativistička škola H.Fayol, škola "scientific managementa" F.W.Taylor, strukturalistička škola M.Weber) bavila se isključivo formalnom strukturom organizacije. Pojavom "kontingencijskog pristupa" u organizacijskoj teoriji, koji u obzir uzima ne samo formalnu strukturu i neformalnu organizaciju (utjecaj istraživanja E.Mayoia i "human re-